

Кабаева Бермет Темиржановнанын «Кыргыз Республикасындагы референдумдун теориясы жана практикасы» аттуу темадагы 12.00.02 - конституциялык укук, муниципалдык укук адистиги боюнча юридиклык илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясына расмий оппоненттин

П И К И Р И

1. Диссертациянын темасынын актуалдуулугу

Кыргыз Республикасынын саясий-укуктук системасында жүргүзүлүп жаткан реформалардын тереңдиги жана көлөмү калктын кеңири катмарын өзгөртүүгө тартууну талап кылат. Учурдагы кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн калыптануу процессинде маанилүү роль демократия институтуна жүктөлгөн. Мындай шартта демократиянын формаларын изилдөө Кыргыз Республикасынын конституциялык укук илиминин актуалдуу көйгөйлөрүнүн бири болуп саналат. Демократиянын ар кандай формаларын, анын ичинде референдумду изилдөө жана кеңири колдонуу мамлекеттин башкаруусунун эффективдүүлүгүнүн жогорулатууда негизги ролду ойнойт.

Биздин өлкөдө демократиянын өнүгүү тарыхы узак убакыт бою коомдук-саясий пратикада референдумдарды колдонуу дээрлик жок болгону менен мүнөздөлөт. 1994- жылы алгачкы жолу өткөрүлгөн референдумду, Кыргыз Республикасында референдумдарды колдонуу практикасын жандандыруунун башталышы катары кароого болот. Мындан тышкары, Кыргызстанда 7 жолу референдум өткөрүлгөн, өзүңүздөр билгендей, акыркы жолу 2021- жылдын 10- январында президенттик шайлоо менен бирге өткөрүлдү.

Кыргыз Республикасында референдумду колдонуунун, аны даярдоону жана өткөрүүнү укуктук жактан жөнгө салууда салыштырмалуу кыска мөөнөттө бир топ тажырыйба топтолду. Бул факт референдумдун теориясын жана аны пайдалануу практикасын жалпылоонун, өнүктүрүүнүн зарылдыгын, анын ченемдик-укуктук базасын өркүндөтүп, аны азыркы кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн талаптарына ылайык келтире турганын аныктайт. Андан тышкары, референдумду даярдоо жана өткөрүү процессин жөнгө салуучу ченемдик-укуктук актылардын мазмунун талдоодо, айрым уюштуруучулук жана укуктук аспектилеринин чечилбегендиги, алардын чечимдерин ишке ашыруу механизмдин жетишсиз иштеп чыгуу жана алардын аткарылбагандыгы үчүн жоопкерчиликке тартуу сыяктуу бир катар жоболорунун жеткиликсиздигин көрсөтүп турат.

Ошондуктан, изилденип жаткан теманын актуалдуулугу күмөн жаратпайт деп айтууга болот.

2. Диссертацияда келтирилген илимий жоболордун, натыйжалардын, сунуштамалардын негиздемеси жана ишенимдүүлүгү Автор тарабынан төмөнкүдөй илимий натыйжалар сунушталды.

1-натыйжа. «Референдум» деген түшүнүккө автордук аныктама берилди. Референдум - деп, мыйзам же мамлекеттик маанидеги башка олуттуу маселе боюнча бүткүл элдик добуш берүү жолу менен элдин өз эркин түздөн-түз билдирүүсүнүн формасын түшүнүү сунушталат.

2-натыйжа. Референдумдун маани-маңызы менен аны жөнгө салуу боюнча автордун позициясы аныкталды.

Референдумдун маани-маңызы бүткүл элдик добуш берүүгө коюлган жана бир гана маани берүүчү жоопту талап кылган конкреттүү маселе боюнча элдин өз эркин түздөн-түз билдирүүсүндө жатат. Ал эми референдумдун жөнгө салуу предмети анын маани-маңызы менен аныкталып, референдумга коюлуучу маселе конкреттүү жана так болуп, бүткүл элдик добуш берүү жолу менен императивдүү мүнөзгө ээ чечим кабыл алуу менен чектелиши керек.

Ошондуктан бүткүл элдик добуш берүүгө Кыргыз Республикасынын мыйзамын, анын ичинде Кыргыз Республикасынын Конституциясына өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү боюнча мыйзамды, Кыргыз Республикасынын референдумуна чыгарган учурда, ал мыйзамдын долбоору, Жогорку Кеңештин Регламентине ылайык, тиешелүү мыйзам чыгаруу процедурасын толук өтүшү талап кылынат. Мындай шартта мыйзам долбоору, анын концепциясы, жөнгө салуу предмети, принциптери жана ченемдери мыйзамда каралган тартипте, тиешелүү тараптардын катышуусунда толук каралып, парламент аркылуу да, жарандык коомдун институттары аркылуу да талкууланышы камсыздалат. Бул өтө маанилүү процесс. Себеби референдумдун маани-маңызы менен мазмуну бүткүл элдик добуш берүүгө коюлган мыйзамга бир гана маанини туюндурган «Макул» (же «Жок») деп жооп берүү менен элдин өз эркин түздөн-түз билдирүүсүндө жатат.

3-натыйжа. Референдумду конституциялык-укуктук институт катары таануу боюнча автордун позициясы негизделди жана бул түшүнүккө автордук аныктама берилди.

Референдумдун укуктук табияты Кыргыз Республикасынын конституциялык мыйзамдары тарабынан анын социалдык маңызын жана мазмунун мүнөздөө менен, анын предметин, субъекттерин жана уюштуруу принциптерин аныктоо менен референдумду конституциялык-укуктук институт катары таануусунда жатат.

Ушундан улам, референдум конституциялык-укуктук институту деп, референдумдун укуктук табиятын мүнөздөө менен, анын предметин, субъекттерин, уюштуруу, өткөрүү тартибин бекитүүгө жана бүткүл элдик добуш берүү менен байланышкан коомдук мамилелерди жөнгө салууга багытталган конституциялык-укуктук принциптер менен ченемдердин тутумун түшүнүү сунушталат.

4-натыйжа. Кыргыз Республикасынын референдум жөнүндөгү аракеттеги мыйзамдарын талдоонун негизинде улуттук мыйзамдарда референдумдун предмети так аныкталбагандыгы жана бул маселени чечүү боюнча автордун сунуштары негизделди.

Кыргыз Республикасынын аракеттеги Конституциясы, Кыргыз Республикасынын референдуму жөнүндөгү аракеттеги конституциялык мыйзамы да референдумдун предметин так аныктабастан, бүткүл элдик добуш берүүгө чыгарылуучу маселенин формаларын гана бекитишет. Ушундан улам, Кыргыз Республикасынын референдуму жөнүндөгү аракеттеги конституциялык мыйзамы бүткүл элдик добуш берүүгө Кыргыз Республикасынын Конституциясына өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү боюнча мыйзамдын долбоору, Кыргыз Республикасынын конституциялык мыйзамынын долбоору, Кыргыз Республикасынын мыйзамынын долбоору чыгарылат деп, алардын баарын эсептегени менен негизи мыйзамдын формалары тууралуу гана кеп болуп жатат.

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 2-беренесинин жана «Кыргыз Республикасынын референдуму жөнүндө» Конституциялык мыйзамынын 2- жана 7-беренелеринин жоболорун эске алуу менен, Кыргыз Республикасынын референдумунун предмети болуп, биринчиден, мыйзам менен жөнгө салынуучу коомдук мамилелер эсептелет. Экинчиден, айрым маселелерди (согуш жана тынчтык; Президенттин, Жогорку Кеңештин депутаттарын ыйгарым укуктарын мөөнөтүнөн мурда токтотуу же узартуу; Президентти, Жогорку Кеңештин депутаттарын мөөнөтүнөн мурда шайлоону дайындоо же болбосо мындай шайлоолорду өткөрүү мөөнөттөрүн кийинкиге жылдыруу; салыктарды жана жыйымдарды киргизүү, өзгөртүү жана жокко чыгаруу, ошондой эле аларды төлөөдөн бошотуу; тарифтер жөнүндө; мамлекеттин дин аралашпаган мүнөзүн, Кыргыз Республикасынын унитардыгын жана аймактык бүтүндүгүн өзгөртүү; Кыргыз Республикасынын администрациялык-аймактык түзүлүшү жана чек аралары; аскердик же өзгөчө абал киргизүү; республикалык бюджетти кабыл алуу жана өзгөртүү; мамлекеттик бийликтин өкүлчүлүктүү жана аткаруу органдарынын кызмат адамдарын шайлоо, дайындоо жана бошотуу менен байланышкан; мунапыс жана ырайым кылуу) кошпогондо, мамлекеттик

маанидеги маселелер Кыргыз Республикасынын референдумунун предмети боло алышат.

Ошону менен бирге, Кыргыз Республикасынын референдумунун предмети катары бүткүл элдик добуш берүүгө коюлуучу маселе, биринчиден, Кыргыз Республикасынын Конституциясына карама-каршы келбеси шарт. Экинчиден, элдик добуш берүүгө коюлуучу маселе адамдын жана жарандын жалпы таанылган укуктары менен эркиндиктерин жана аларды ишке ашыруунун конституциялык кепилдиктерин чектебөөсү, басмырлабоосу же жокко чыгарбоосу керек.

5-натыйжа. Кыргыз Республикасынын референдум жөнүндөгү мыйзамдарын жакшыртуу боюнча практикалык сунуштамаларды иштеп чыгуу максатында тиешелүү мыйзамдарга өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү керектиги негизделди.

Автор тарабынан «Кыргыз Республикасынын референдуму жөнүндө» Конституциялык мыйзамына төмөнкү толуктоолорду киргизүү сунушталат:

1) 7-берене жаңы «1-1» бөлүгү менен төмөнкү редакцияда толукталышы сунушталат:

«1-1. Кыргыз Республикасынын мыйзамынын долбоорун, Кыргыз Республикасынын Конституциясына өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү боюнча мыйзамынын долбоорун, Кыргыз Республикасынын Конституциялык мыйзамынын долбоорун кошкондо, Кыргыз Республикасынын референдумуна чыгарган учурда, ал мыйзамдын долбоору, Жогорку Кеңештин Регламентине ылайык, тиешелүү мыйзам чыгаруу процедурасын толук өтүшү талап кылынат:

«Бүткүл элдик добуш берүүгө Кыргыз Республикасынын мыйзамынын долбоорун кабыл алуу маселеси гана коюлат».

2) 12-берене жаңы «4-1» бөлүгү менен төмөнкү редакцияда толукталышы сунушталат:

«4-1. Кыргыз Республикасынын мыйзамынын долбоору, Кыргыз Республикасынын Конституциясына өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү боюнча мыйзамынын долбоорун, Кыргыз Республикасынын конституциялык мыйзамынын долбоорун кошкондо, Кыргыз Республикасынын референдумуна чыгарылган учурда, бүткүл элдик добуш берүүнү өткөрүү датасы ал мыйзамдын долбоору, Жогорку Кеңештин Регламентине ылайык, тиешелүү мыйзам чыгаруу процедурасын өтүүсү менен убактысына жараша аныкталат».

6-натыйжа. Автор тарабынан «Кыргыз Республикасындагы элдик мыйзам чыгаруу демилгеси жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамына төмөнкү өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү негизделди:

1) 8-берене жаңы «1-1» бөлүгү менен төмөнкү редакцияда толукталышы сунушталат:

«1-1. Жарандар тарабынан элдик демилге тартибинде сунуш кылынуучу мыйзамдын долбоорун, «Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актылары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын талаптарына ылайык, тиешелүү экспертизалардан өткөрүү милдети Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигине жүктөлөт»;

2) 13-беренедө «колтамгаларын топтоо» деген сөздөрдөн кийинки «экспертизаларды өткөрүү» деген сөздөрдү алып салуу сунушталат.

3. Диссертацияда баяндалган илимий жоболордун, натыйжалардын, сунуштамалардын ишенимдүүлүгүн жана жаңылыгын баалоо

Диссертациялык иште түзүлгөн натыйжалар жана тыянактар жетиштүү негизделген жана ишенимдүү, ал колдонулган методикалык аппарат тарабынан аныкталат.

1-натыйжа. Негиздүү жана ишенимдүү, анткени автор ушул чөйрөдөгү теориялык иштелмелердин негизинде болуп, бирок өзүнүн кабылдоосунун призмасы аркылуу туюндурган.

2-натыйжа. Элдин эркин билдирүүсүн камсыз кылып, референдумдун маңызын аныктоо зарылдыгына байланыштуулугу негиздүү жана ишенимдүү.

3-натыйжа. Негиздүү жана ишенимдүү, анткени ал автор тарабынан изилденген көптөгөн илимий иштелмелери талдоонун негизинде иштелип чыккан, натыйжада автор өзүнүн корутундусун чыгарган.

4-натыйжа. Негиздүү жана ишенимдүү, анткени автордун теориялык материалдары Кыргыз Республикасынын Конституциясынын, “Кыргыз Республикасынын референдуму жөнүндө” Конституциялык мыйзамын ар тараптуу талдоонун негизинде түзүлгөн.

5-натыйжа. Негиздүү жана ишенимдүү, анткени ал референдум жөнүндө Кыргыз Республикасынын улуттук мыйзамдарын талдоонун негизинде түзүлгөн.

6-натыйжа. Негиздүү жана ишенимдүү, анткени автор тарабынан референдумдун маселелери боюнча улуттук мыйзамдардын ар тараптуу ченемдерине негизделген.

4. Изилдөөнүн теориялык жана практикалык мааниси - изилдөөдөн алынган натыйжалар референдумдун маселелерин, анын теориясын жана практикасын изилдөөсүндө, илимий-изилдөө иш-аракеттеринде

колдонулушунда. Диссертацияда баяндалган жоболор жана сунуштамалар ушул тема боюнча кийинки илимий изилдөөлөрдү жүргүзүү үчүн колдонулушу мүмкүн.

5. Диссертациянын Жогорку аттестациялык комиссиясынын 2012 жылдын 22 августундагы бекитилген № 578 «Окумуштуу даражаларды берүү тартиби жөнүндөгү» Жобосуна шайкештиги

12.00.02 –конституциялык укук, муниципалдык укук адистиги боюнча юридика илимдердин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алууга сунушталган Кабаева Бермет Темиржановнанын “Кыргыз Республикасындагы референдумдун теориясы жана практикасы” темасындагы диссертациясы «Окумуштуу даражаларды берүү тартиби жөнүндөгү» Жобосунун талаптарына толук жооп берет. Диссертация жаңы илимий жыйынтыктарды камтыйт, ал түзүмгө келтирилген, ички биримдиги менен бириккен изилдөөнү билдирет.

6. Диссертациянын мазмунунун авторефератка шайкештиги

Юридика илимдердин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алууга сунушталган Кабаева Бермет Темиржановнанын “Кыргыз Республикасындагы референдумдун теориясы жана практикасы” темасындагы диссертациясынын жана авторефератынын салыштыруусу алардын мазмуну бири бирине толугу менен ылайык келерин көрсөтөт.

Диссертациянын түзүмдүк элементтери, негизги жоболору, корутундулары рефератта талап кылынган көлөмдө толугу менен чагылдырылган, ал “Окумуштуу даражаларды берүү тартиби жөнүндөгү” Жободо жана Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясынын диссертацияны жана авторефератты тариздөө боюнча нускамадагы авторефераттарга көрсөтүлгөн бардык талаптарга жооп берет.

7. Диссертациялык иш боюнча сын-пикирлер жана сунуштар

Б.Т.Кабаеванын диссертациясына жалпысынан баа берүү менен, айрым кемчиликтерди белгилей кетмекчимин:

1. Диссертациянын автору Кыргызстандагы референдумдарды изилдеген башка окумуштуулардын эмгектеринен элдик бийликти ишке ашыруудагы маселерди терең талдап, алардын айрымачылыктары так көрсөтүлсө диссертациянын баалуулугу артмак.
2. Изденүүчү референдум жөнүндө көз карандысыз мамлекеттердин шериктештигине кирген өлкөлөрүнүн мыйзамдарына жана улуттук мыйзамдарга салыштырмалуу талдоо жүргүзгөн. Ошол эле учурда,

референдум институтунун өнүгүү тенденцияларын аныктоо үчүн, Кыргыз Республикасында жана КМШ өлкөлөрүндө өткөрүлгөн референдумдарга салыштырмалуу талдоо жүргүзүү керек эле деп эсептеймин.

3. Диссертациялык иште стилистикалык мүчүлүштүктөр байкалат.

Жогоруда айтылган эскертүүлөр сунуштук мүнөзгө ээ жана эч кандай жол менен диссертациялык иштин артыкчылыгына шек келтирбейт.

8. Юридика илимдердин кандидаты окумуштуулук даражасын берүү боюнча сунуштар

Кабаева Бермет Темиржановнанын юридикалык илимдердин кандидаты окумуштуу даражасын алууга сунушталган "Кыргыз Республикасындагы референдумдун теориясы жана практикасы" деген темадагы диссертациялык иши актуалдуу темалардын бири болгон теориялык, илимий, өз алдынча изилдөө болуп саналат. Автордун иши конституциялык мыйзамдын өнүгүшүнө кошкон жеке салымын күбөлөндүрөт.

Жогоруда айтылгандарды эске алып, **Кабаева Бермет Темиржановнага** 12.00.02 - конституциялык укук, муниципалдык укук адистиги боюнча суранган юридика илимдердин кандидаты окумуштуу даражасын берүүгө татыктуу деп ойлойм.

**Юридика илиминин кандидаты,
Кыргыз Республикасынын Улуттук
илимдер академиясынын Саясат тануу
изилдөөлөр жана экспертиза борборунун
мамлекеттик жана укук тануу бөлүмүнүн
илимий кызматкери**

Джаркымбаева А.К.

Джаркымбаева А.К.

*Подпись верно:
12.02.2021.*

С.С. Шамбаева
МАК КР.

С.С. Шамбаева
С.С. Шамбаева